

ЦИМБАЛИСТА О. А.

Академія адвокатури України

ЖЕСТ І ЙОГО МОВНІ ЗАСОБИ В ПРОЦЕСІ КОМУНІКАЦІЇ

У статті детально описано походження і значення слова *жест*; проаналізовано, які функції виконують жести в процесі комунікації; виділено основні семіотичні класи жестів.

Ключові слова: походження слова *жест*, функції жестів, комунікація.

В статье детально описано происхождение и значение слова *жест*; проанализировано, какие функции выполняют жесты в процессе коммуникации; выделены основные семиотические классы жестов.

Ключевые слова: происхождение слова *жест*, функции слова *жест*, коммуникация.

In this article the origin and meaning of the word *gesture* is thoroughly described; the gesture functions in the course of communication are analysed; the main semiotic gestures' categories are emphasized.

Key words: the origin of the word *gesture*, the gesture functions, communication.

Лінгвістичний ракурс висвітлення характеру невербальних складників художньої комунікації спирається на такі важливі висновки, зроблені представниками суміжних сфер аналізу цього явища, з-поміж яких варто назвати два положення: 1) невербальні засоби є “рудиментами спілкування” [1], а міміка і жести є національно-культурними виразниками емоцій [2]. Відбиття своєрідності тону голосу персонажа розкриває не лише індивідуальні ознаки, властиві мовцеві певної статі й віку, а й його комунікативні наміри [3; 5], де міміка і жести виявляють соціальну специфіку [4], характерну для різних лінгвокультур [6]. Дослідження невербальної комунікації на матеріалі художніх творів українських та англійських письменників кінця XVIII – XIX ст. показало, що провідне місце посідають відображення мімічних невербальних компонентів 85% – 84% від суцільної вибірки ілюстрацій, у той час жести складають 15 % – 16% від суцільної

Цимбаліста О. А.

вибірки. Це пояснюється тим, що за допомогою міміки людина неусвідомлено проявляє все те, що переживає, а жести демонструють переважно свідомі наміри.

Поряд із широким ситуаційним паралінгвістичним контекстом, усне спілкування широко користується типізованими, фізичними проявами мовця, спрямованими на орієнтацію слухача однозначно сприймати висловлення. До цих засобів належать насамперед жести [3:48]. *Актуальним* є вивчення способів і засобів позначення жестів у людини під час спілкування.

Мета статті - визначити роль жестів в процесі емоційного спілкування.

Відповідно до поставленої мети в статті буде зосереджено увагу на розв'язанні таких **завдань**:

- дати характеристику жесту як мовного засобу вираження невербального компонента комунікації;
- розкрити основні особливості проявів жестів під час спілкування;
- проаналізувати значення проявів жестів в процесі спілкування.

Предмет аналізу становлять лексико-семантичні засоби відображення жестів персонажів в англійських та українських художніх текстах кінця XVIII – XIX ст.

Об'єктом дослідження виступають мовні засоби позначення жестової соматика персонажів в комунікативних ситуацій, відібраних з англійських та українських художніх текстів кінця XVIII – XIX ст.

Матеріалом дослідження є: художні англійські та українські тексти кінця XVIII – XIX ст.

Роль, яку відіграють жести в людському спілкуванні, давно викликала інтерес із боку вчених. Ще дві тисячі років тому Цицерон учив ораторів правильно жестикулювати, а перший словник жестів, очевидно, належав римському риторіві Квінтіліану, який жив у I столітті до нашої ери. Жести у спілкуванні є носіями різного типу інформації, пов'язаної з емоційними станами комунікантів [7:64].

У ХХ столітті вийшло кілька десятків робіт про вивчення способів і засобів позначення жестів. Своїми роботами вчені фактично довели, що ми можемо за допомогою генетичного коду одержувати й передавати в спадщину деякі основні реакції. Ми породжені з елементами безсловесного зв'язку. Таким чином, безсловесна мова є результатом почасти інстинктів, почасти навчання, почасти наслідування. Зрозуміло, це не виключає того, що потрібно враховувати вплив тієї або іншої національної культури, що міняє значення того самого жесту (О.С. Ахманова, Г.В. Колшанський, М. Коццоліно, Г.Ю. Крейдлін, А.А. Мельник, М. Непп, Р. Хорст). Отже, розглянемо походження і значення слова *жест*.

Щодо джерел походження в мові тіла, то всі жести, подібно словам або фразеологічним одиницям природної мови, діляться на два класи – питомі (вклонитися до землі) і запозичені (реверанс) [8: 376].

Слово *жест* сягає латинського слова *genere*, що означає носити/нести відповідальність, контролювати, виконувати. Етимологічний словник Партридж 1959 стверджує, що безпосереднім предком слова *жест* (точніше, його англійського еквівалента слова *gesture*) є *gestura*, походить із середньовічної латини, значення якого може бути описане як спосіб носіння чогонебудь або спосіб дії [9:46].

При дослідженні жестів вчені зіштовхнулися із проблемою, як класифікувати жести й визначити значення, яке їм приписують люди. Різні вчені, залежно від того, якого теоретичного підходу вони дотримуються, по-різному визначають, що ж таке жест.

Найбільш широке визначення жесту дали такі вчені:

М. Непп: жести (*gestures*) – це рух тіла (або деякої його частини), використовуваний для передачі думки, намірів або почуттів. Такі дії часто відбуваються руками, однак у жестикуляції також задіяні обличчя й голова [10:261].

Н.І. Формановська : жест – це кінетична одиниця, яка має пантонімічну та мімічну форму вираження [8:375] .

О.С. Ахманова: жести (англ. *signs, gestures*) – це система різного роду рухів тіла, особливо рухів рук, як частина комунікативного акту і як предмет кинесики [11:149].

Х. Рюкле: жести – це виразні рухи головою, рукою або кистю, які роблять із метою спілкування і які можуть супроводжувати міркування або стан [12:139].

Жест – це дія або рух тіла, за допомогою якого людина сигналізує іншій людині про свою присутність, свої інтенції стосовно об'єктів [13:112].

Більш вузьке визначення жесту запропонував:

А.А. Мельник : жести – це рухи, які виконують передніми кінцівками [14].

Таким чином, досліджуючи походження і значення слова *жест*, можна сказати, що люди спілкуються між собою не тільки за допомогою слів, але й за допомогою тілесних рухів. Кожний із атрибутів тіла, як-от: форма, розмір, положення або зріст, – за певних умов виражає або передає певне значення.

Жести можуть розглядатися у сфері комунікації як допоміжний функціональний компонент. У цьому випадку можна згадати висловлення Ш. Баллі у зв'язку з його інтерпретацією функції актуалізації щодо паралінгвістичних засобів: “Знак, який становить актуальне поняття, може мати мімічний характер, тобто бути будь-яким довільним рухом, що служить для вказівки: жестом руки, рухом голови, напрямком погляду й т.д.” [3: 49]. Наприклад: *Парубок плився повагом, позакладавши руки назад себе; позирав навкруги своїми блискучими очима; іноді зупинявся й довго розглядав зелене нив'я* [16:17]; *Він похитав головою, помовчав хвилю, а потім говорив далі: - Нараз показалося, що того війська мені забагато...* [17:155]; *Campbell buried his face in his hands, and a shudder passed through him* [18:136]; *'Everybody I know says you are very wicked,' cried the old lady, shaking her head* [18:141].

Різні вчені дотримуються різних точок зору про те, які функції виконують жести.

У ході дослідження на сьогодні Г.Ю. Крейдлін виділив 6 основних функцій:

Цимбаліста О. А.

1) вони можуть повторювати, або дублювати, актуальну мовну інформацію. Наприклад, *показувати пальцем, очами або навіть головою*;

2) жести й кінетична поведінка можуть суперечити мовному висловленню. Так, людина, яка говорить, що вона, мов, абсолютно спокійна, але при цьому *ламає руки* й переміщається кімнатою в досить безладних і рвучких рухах, суперечить собі й т.п.;

3) жести можуть заміщати мовне висловлення. Прикладом ситуації заміщення є жест *кивок*, часто використовуваний як еквівалент позитивної відповіді на загальне питання або мовленнєвого акту згоди;

4) жест може підкреслювати або підсилювати якісь компоненти мови;

5) жести можуть доповнювати мову в змістовому відношенні. Слова погрози *дивися на мене* нерідко доповнюються в актуальній комунікації жестами *погрожувати пальцем*;

6) жести можуть виконувати роль регулятора мовного спілкування, зокрема бути засобом підтримки мови; порівн. періодично *повторюваний кивок* одного з учасників комунікації [9: 61-62] .

Виходячи з даних такого дослідження, Г.Ю. Крейдлін також описав основні функції жестів у комунікації. Серед них він виділив:

а) функцію регулювання й керування вербальною поведінкою мовця й слухача;

б) відображення в комунікативному акті актуальних мовних дій. Ця функція є основною у так званих перформативних жестах. До перформативних жестів належать, наприклад, невербальні прохання типу поманити пальцем, жести-погрози й інші;

в) комунікативну функцію передачі адресатові деякого фрагмента смислової інформації;

г) репрезентацію внутрішнього психологічного стану того, хто жестикулює, або його ставлення до партнера з комунікації;

д) дейктичну функцію: пояснення величини або розміру якогось об'єкта, а також уточнення місця розташування особи або об'єкта;

е) жестове коментування фізичних дій деякої особи;

ж) риторичну функцію [9:75-76].

Дослідження Н.І. Формановської показують, що за призначенням розрізняють жести повсякденні (неодмінні в спілкуванні), символічні (віддання честі у військових), ритуальні (у церковному обряді). Жести бувають: а) прості, якщо складаються з одного руху; б) складні, якщо складаються із декількох однорідних рухів (помахати рукою, пригрозити пальцем); в) складні, якщо складаються з декількох неоднорідних рухів.

З погляду спрямованості жесту на себе або на інших, розрізняють: а) індивідуальні жести (бити себе в груди кулаком); б) індивідуально-взаємні (цілувати руку дамі); в) взаємні (потиснути один одному руки) [8:375].

Жест виконує 2 основні функції – комунікативну й психологічну [13:117].

Комунікативну функцію приписують жесту як свідомій дії, спрямованій на одержувача, і полягає вона в передачі інформації.

У своїй психологічній функції жест виражає емоції й ментальні репрезентації, не переслідуючи мету справити враження на одержувача. У деяких випадках жест виконує одразу обидві функції і, незалежно від того, для чого його використовував відправник, саме співрозмовник привласнює жесту певне значення.

Наступним етапом дослідження жестів є їх класифікація.

Різні вчені висували різні пропозиції про те, як потрібно категоризувати жести. Можна сказати, що немає загальної думки, за якими критеріями потрібно класифікувати жести.

Основні семіотичні класи жестів виділив Г.Ю. Крейдлін. Серед кінем можна виділити три семіотичні класи: а) кінеми, що мають самостійне лексичне значення й здатні передавати зміст незалежно від вербального контексту; б) кінеми, що виділяють якийсь мовний або інший фрагмент комунікації; в) кінеми, які

керують рухом комунікативного процесу, тобто, встановлюють, підтримують або завершують комунікацію [9:79].

Перший вид кінем назвали емблематичними, або емблемами. Бувають емблеми – невербальні аналоги слів, але для російської мови жестів більш типовими емблемами – аналоги мовних висловлень. Більшість емблематичних жестів у межах однієї жестової мови автономні від мови й можуть виступати в комунікативному акті ізольовано від неї, хоча існують також емблеми, що вимагають мовного або звукового супроводу [9:79].

Також Мауро Коццоліно виділив клас жестів, який назвав емблеми або символічні жести. Символічні жести, або емблеми, – це сигнали, які людина свідомо використовує замість слів (приклад 1). Їхнє значення обумовлене контекстом, у якому їх демонструють співрозмовники. Символічні жести люди використовують свідомо, щоб повідомити значення, розподілене й упізнане в певному соціальному і культурному колі. Ці жести людина може демонструвати незалежно від мови (приклад 2). Їх використовують замість слів або щоб повторити те, що виражене в словах, а також для регуляції ритуальної взаємодії у випадку вітання або прощання [13:120]: *Шинкар стояв за стойкою, мов не до його річ, - тільки почервонів, та знай оддимався, та гладив рукою свою широкую та густу бороду* [16:170]; *Він у мене ось тут сидить! – Кряжов студив міцно кулак і показав поверх голови* [16:406]; *Duchess, raising her large hands in wonder, and accentuating the verb* [18:33]; *Hallward shook his head as he entered, and followed Dorian into the library* [18:118].

Другий вид кінем одержав назву ілюстративних жестів, або ілюстраторів. Ілюстративні жести не можуть передавати значення незалежно від вербального контексту й ніколи не вживаються окремо від нього [9:81-82].

М. Коццоліно ілюстративні жести назвав ілюстровани жести. Він визначив, що жести, які ілюструють, – це рухи тіла, особливо рук, за допомогою яких людина роз'яснює, доповнює те, що вона виражає у словах, розставляє акценти, підкреслює головне або підсилює вербальне висловлення [13:77-78]: *I feel as if*

something horrible were goin to happen to some of us. To myself, perhaps, ' he added, passing his hand over his eyes, with a gesture of pain [18:160]; Не діжде, хамове кодро! – сердилась старенька пані, ударяючи кулаком об кулак, і зачинала на всі боки костити «кодро» й тих, що довели дворянство «до такого безчестя» [16:382].

Х. Рюкле виділив вказівні, підкреслюючі (посилюючі), демонстративні й жести-дотики. Вказівні жести спрямовані убік предметів або людей з метою звернути на них увагу. Підкреслюючі (посилюючі) жести служать для підкріплення висловлень. Демонстративні жести пояснюють стан справ. За допомогою жестів-дотиків прагнуть установити соціальний контакт або одержати знак уваги з боку партнера. Вони використовуються також для послаблення значення висловлень [12:139].

Розрізняють також довільні й мимовільні жести. Довільними жестами є рухи голови, рук, які відбуваються свідомо. Такі рухи, якщо вони проводяться часто, можуть перетворитися на мимовільні. Мимовільними жестами є рефлекторні рухи. Вони ненавмисно супроводжують нашу мову або дії й виконують суто емоційне навантаження, виражаючи нашу радість, захоплення, біль або горе [15:72].

Отже, охарактеризувавши основні методи вивчення людських жестів, можна зробити **висновок**, що завдяки ним людина може передати таку кількість інформації, яку вона не змогла б передати за допомогою одного слова. За допомогою жесту можна виразити елементи досвіду або переживання, які важко адекватно передати словами. **Перспектива** подальшого дослідження вбачається в виявленні еволюційних тенденцій у семантизації лексем, що позначають жести людини, відповідно до розвитку соціокультурних традицій носіїв мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / Илья Наумович Горелов. – М. : Наука, 1980. – 103 с. 2. Изард К. Э. Психология эмоций

Цимбалюта О. А.

[Текст] / Кэррол Эллис Изард ; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 460 с. 3. *Колшанский Г. В.* Паралингвистика / Геннадий Владимирович Колшанский. – 2-е изд., доп. – М. : КомКнига, 2005. – 96 с. 4. *Крейдлин Г. Е.* Кинесика / Г.Е. Крейдлин // Словарь языка русских жестов. – М., Вена : Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. – С. 166–254. 5. *Mehrabian A.* Nonverbal Communication / Albert Mehrabian. – Chicago : Aldine / Atherton, 1972. – 382 p. 6. *Brosnahan L.* Russian and English Nonverbal Communication (Ed. by I. Markovina). / L. Brosnahan. – М.: Bilingua, 1998. – 120 p. 7. *Бацевич Ф. С.* Основы комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с. 8. *Формановская Н. И.* Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Наталья Ивановна Формановская. — М. : ИКАР, 2007. — 478 с. 9. *Крейдлин Г. Е.* Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Григорий Ефимович Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с. 10. *Нэпп М.* Невербальное общение : мимика, жесты, движения, позы и их значение / М. Нэпп, Д. Холл. — СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. — 512 с. 11. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 3-е изд., стер. – М. : КомКнига, 2005. – 576 с. 12. *Рюкле Х.* Ваше тайное оружие в общении : Мимика, жест, движение / Хорст Рюкле ; пер. с нем. А.В. Королева. — М. : Интерэксперт, 1996. — 277 с. 13. *Коццолино М.* Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак / М. Коццолино ; пер. с итал. А.В. Королева. – Х. : Изд-во Гуманитарный центр, 2009. – 248 с. 14. *Мельник А. А.* Как читать человека [Электронный ресурс] / А.А. Мельник. – Режим доступа: <http://freebooks.net.ua/21964-kak-chitat-cheloveka-zhesty.-pozy.-mimika.html> 15. *Соломоник А.* Семиотика и лингвистика / Абрам Соломоник. – М. : Наука, 1995. – 343 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. *Мирний П.* Хіба ревуть воли, як ясла повні? : Роман з народного життя / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1986. – 445 с. — (Укр. класика). 17. *Франко І.* Перехресні стежки Поезії; Іван Вишенський; Мойсей; Перехресні стежки / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2007. – 432 с. 18. *Wilde O.* The picture of Dorian Gray / Oscar Wilde. – 1891. – 230 p. – London : Wordsworth Editions Ltd.